

Aangespoelde vinvis te Egmond, onbekend, 1547, © Museum Plantin-Moretus (Antwerpen)

Whale spotting

Co-curator:

dichter Peter Verhelst

Scenografie: Koen Bovée

Wanneer een walvis aanspoelt, kan je het gevoel dat daarbij komt kijken het best omschrijven als onmacht. Een menselijke respons die mogelijk zijn oorsprong vindt in vage herinneringen uit ons collectief geheugen waarbij tot in de Middeleeuwen het aanspoelen van walvissen de dreiging van negatieve toekomstvoorspellingen inhield. Gestrande walvissen werden beschouwd als een vertoon van de duivel en een voorspelling van onheil en kwaad. Walvisbotten werden in de Middeleeuwen wel eens bewaard in kerken. Het ophangen van de walvisbeenderen in religieuze context bood een herinnering, en indirect een waarschuwing, aan de aanwezigheid van het kwade op aarde. Zo kreeg het walvis skelet een haast moraliserende functie.

Het zou naïef zijn om deze denkpatronen uitsluitend aan het verleden toe te schrijven. Ook vandaag leiden zaken en gebeurtenissen waar we geen onmiddellijke verklaring voor hebben of die moeilijk vatbaar zijn tot frustratie die het gebeuren bijgevolg een negatieve connotatie geven. Zo veroorzaakt het aanspoelen van een walvis nog steeds ontzag en verwondering. Zulke fenomenale dieren kunnen in onze menselijke geest niet 'zomaar' aanspoelen. Klimaatopwarming, sonar en andere menselijke invloeden worden vaak als directe schuldige aangewezen. Wanneer de 'expert' ter plaatse niet onmiddellijk een verklaring kan bieden, wordt er snel één gevonden nog voor een autopsie is uitgevoerd. Het is als onderzoeker moeilijk mensen te overtuigen dat toeval bestaat, en dat dieren ook op natuurlijke wijze ziek worden en verouderen, waardoor ze verzwakken en aanspoelen.

Het willen zien van verbanden en verklaringen is zeer menselijk en dus onderzoekers uiteraard niet vreemd. Het is nochtans hun verantwoordelijkheid om tegen het menselijk intuïtief denken in data te verzamelen, een hypothese van oorzaak te formuleren en deze met al haar nuances te communiceren. Meer nog; wetenschap moet onderzoekers de juiste instrumenten bieden om niet in de valkuil van het eigen ratio te stappen. Onderzoekers moeten voortdurend vechten tegen de eigen menselijke intuïtie, wat wetenschap tot een contra-intuïtieve activiteit maakt.

Co-curator:

poet Peter Verhelst

Scenography: Koen Bovée

Whenever a whale washes up it fills us with a sense of powerlessness. This emotional response could originate from distant memories in our collective memory, as up until the Middle Ages a beached whale was considered a bad omen. Stranded whales were believed to be a sign of the devil and predicted catastrophes and misfortune in the near future. In medieval times whalebones were even displayed in some churches. In this religious context the whalebones served as a reminder — or a warning perhaps — of how evil exists among us on earth. This way, whale skeletons were attributed an almost moralising function.

It would be naïve to regard that way of thinking as a thing of the past. Even in today's society certain objects we do not understand, and various inexplicable events cause frustration, and might lead to negative connotations in our minds. Similarly, a washed up whale makes us experience feelings of awe and wonder. We cannot believe these phenomenal animals would wash up on shore 'for no reason'. Climate change, sonar interfering with their echolocation, and other man-made causes are often seen as underlying reasons. If the on-site 'expert' cannot immediately provide us with an explanation, people will try and come up with one themselves even before an autopsy has been performed. It is challenging for a researcher to convince the general public that there is such a thing as coincidence, and that animals can age and get weaker, or die of natural causes, causing them to wash up on shore.

The constant urge to find connections and look for possible explanations is innately human and hence familiar to researchers. However, it is the researchers' responsibility to gather data that might not align with our intuitive way of thinking. Based upon those data they should formulate possible hypotheses and communicate these including every nuance. Furthermore, science must provide researchers with the right tools to avoid a crucial pitfall, i.e. their own ratio. In sum, researchers are faced with the difficult task of fighting their own human intuition, which actually causes science to be a rather counter-intuitive activity.

How do whales fit into the medieval worldview?

Aiko Uytterhaegen MA Kunstwetenschappen en Archeologie

Detail wervels vinvis Gent

Imagine living in the Middle Ages. Your understanding of the world would be confined to your own perception of very limited surroundings and based on stories and myths, often originating in Greek and Roman antiquity. The monstrous peoples, animals and beings in these stories were conveniently labelled 'Other'. They were often assigned a moralizing and forbidding function.

Ancient myths were filled with monsters from the depths, because these were seafaring yet also sea-fearing cultures. On the edges of a number of medieval world maps monstrous fish can be seen in the Encircling Ocean that surrounded and framed the known world. This boundless Ocean contained the unknown and the physical and/or moral dangers it represented. Whales who came from these scary watery expanses were therefore often given a moralizing function.¹

One of these confrontations with the 'Other' thus came in the form of whales. Whales were oddities, rarities. The only contact medieval man would have with whales is when one was beached. Once beached they would be dead, decaying and bloated, even more 'monstrous' than when alive. Beings of above average size were often considered monstrous and thought to be outside of nature, outside of the realm of God and possibly outside moral standards. Isidore of Seville, 6th century Archbishop and scholar, named them 'monsters': "...These are huge types of sea-monsters (bellua), and their bodies are the same size as mountains." (Etymologia, XII.vi.7-8). Their abnormal largeness also placed whales in the realm of omens which links them to the word of God.

The 'Other' is a mystery; there is a deep abyss between what one can understand and the 'Other'.² The self can be lost when looking at the 'Other', because it is not prepared for what it will face. There is an implied level of violence between self and 'Other'. Confrontation with the 'Other' changes perception of the world and of the self.

The 'Other' can be identified by his appearances as well. The fact that whales were so large, and their shape was so far removed from the human shape would make them rather frightening to medieval Man.

1 Szabo, "Bad to the bone? The unnatural history of monstrous medieval whales", The Heroic Age, A Journal of Early Medieval Northwestern Europe, June 2005

2 Fleck, "Here, There, and In between: Representing Difference in the Travels of Sir John Mandeville", pp. 383

Gestrande Walvis tussen Scheveningen en Katwijk, Van der Gouwen, 1598, © Teylers Museum Haarlem The Netherlands

Whale spotting

Dichter Peter Verhelst

In 2015 spoelde een jonge vinvis aan in de Gentse haven. Pathologen van de Universiteit Luik voerden een autopsie uit, waarna het skelet verwerkt werd door de Vakgroep Morfologie (Faculteit Diergeneeskunde) van de UGent. De jonge vinvis was aangevaren en dodelijk gekwetst door een vrachtschip. Hij wordt nu voor het eerst tentoongesteld in de kooromgang van de Sint-Baafskathedraal.

De berging van de vinvis werd gecoördineerd door het BMM (Beheerseenheid van het Mathematisch Model van de Noordzee en het Schelde-estuarium), dat instaat voor elke bergingsoperatie van gestrande zeezoogdieren aan de Belgische en Noord-Franse kust. Het BMM is een federale wetenschappelijke instelling die de ecosystemen van de Noordzee bestudeert en gegevens verzamelt om de toestand van het mariene milieu te evalueren. De autopsie werd uitgevoerd onder leiding van prof. dr. Thierry Jauniaux (Vakgroep Pathologie, Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Luik)

Het heeft altijd gewild, het willen.
Kelpstengels en zwevende mantaroggen, scherp koraal,
pijn stolt tot nekgewricht. Massiever dan wijzelf
staat het willen in ons verankerd. Ons hoofd
een lichtgevende anemoon. Op een nacht
zal het uit ons opspuiten. Het diepe smeulen ervan.
De vlam. De wilde orchidee ervan. Niet te temmen verlangen.

Kelpstengels op de rotsen, van de vezels slaan we touw.
Het poreuze lila van de ochtend. Een vrucht die je met je tanden schilt.
Sta je schrap tegen de wind in een naam te schrijven met je tong.
Sta je van een oranje orchidee de stamper van de meeldraden
te zuigen. In het zuigen verzonken.
De zee en haar dieptes.
We zuigen de ziel uit ons lijf. Het sap van de sinaasappel.
Het flakkerende vuur in het zand.
Nooit komt een eind aan het verlangen.

We staan met het hoofd in de nek te kijken in de zon.
De gil van de roerloos hangende meeuw van de gil van een kind.
Die ene gil waarin de zon zo trillend, waarin de walvis
zo zwart uit het diepe duister van de zee, dat ene ogenblik
waarin de zon zo blikkert, dat hij de walvis opslokt.
Niet wat oprees, zelfs niet de blinde vlek van de walvis,
maar dat we hierheen gekomen zijn om deel uit te maken
van dat wonder
van niets
dat we zijn.

Het gat van mij,
roetzwart
rond de walviszwarte vorm van jou.

Nooit komt een eind aan ons verlangen.

Halswervels vinvis Gent

Van confrontatie naar illustratie?

Peter Vande Vyvere educatief medewerker CCV

Ook al heeft het ophangen van walvisbotten in kerken oude papieren, dit project moet het hebben van de *confrontatie*, ja zelfs de *botsing* tussen de oermetafoor van de walvis (die onmacht, dreiging, kwaad... oproept) en de religieuze ruimte.

Nochtans is de figuur van de walvis niet vreemd aan de Bijbels-christelijke traditie. Met name in het Bijbelboek Jona speelt hij een belangrijke rol. Jona is een onwillige profeet, die weigert op missie te gaan naar de verderfelijke stad Nineve. Hij vlucht met een boot, maar wordt overboord gegooid omdat hij — wegens zijn ongehoorzaamheid — schuldig wordt geacht voor de vernietigende storm die het schip bedreigt. *“Nu zond de HEER een grote vis om Jona te verzwelgen. En Jona was in de buik van de vis, drie dagen en drie nachten.”* In de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst staat er

letterlijk een ‘groot zeedier’, een zeemonster. De iconografie en vertelkunst hebben er tot op vandaag een walvis in gezien — waarom niet?

Paradox

Ook in dit Bijbelse verhaal staat de buik van de vis voor benauwdheid, nood en dood. Het is de *‘schoot van de onderwereld’*, de *‘afgrond’*, de *‘grafkuil’*. Maar tegelijk verandert die schoot van de onderwereld in een schoot van ontferming, waar nieuw leven wordt geboren. Want Jona maakt er een innerlijke ommekeer mee: hij wendt zijn gelaat weer tot de HEER. Het verblijf van drie dagen en drie nachten in de buik van de vis is een tijd van bezinning en ommekeer, een tijd van opstaan uit de dood en toekeer naar leven. En de HEER geeft de vis het bevel Jona weer aan land te spuwen.

Die paradox van ‘dood en nieuw leven’ hebben de eerste christenen herkend in het sterven en verrijzen van Jezus die ook drie dagen drie nachten in het graf bleef om dan op de derde dag op te staan uit de doden. *“Geen groter teken dan het ‘teken van Jona’*”, schrijft de evangelist Mattheüs.

Bedreiging, dood én een nieuw begin, nieuw leven: dat is de paradox die het hart uitmaakt van de religieuze traditie. Het skelet van de in Gent aangespoelde vinvis die nu in de kooromgang van de Sint-Baafskathedraal hangt, belichaamt die paradox. En dus is hij misschien niet zozeer een *confrontatie* met het hart van de religieuze ruimte, maar veeleer een *illustratie* ervan.

Het is natuurlijk aan de bezoeker om dat te ervaren en al dan niet uit te maken.

Meer info over de Sint-Baafskathedraal, bisschopskerk in Gent, op www.sintbaafskathedraal.be en www.bisdorgent.be.

Deel van de baleinen vinvis Gent